

Resumé

V súčasnej spoločnosti je fajčenie natoľko rozšírené, že je potrebné sa tejto problematike a predovšetkým osvete, venovať v omnoho väčšej miere ako doteraz. Článok poukazuje na problematiku fajčenia vysokoškolskej mládeže. Prieskum realizovaný v Nitre prináša dôležité výsledky a upozornenie, že naozaj veľké percento mladých ľudí sa tomuto zlovyku nevyhýba. Hoci klasické stereotypy, že „nefajčiari sú nudní“, či „mladí, ktorí nefajčia sú čudní“ sa nepotvrdili, cigarety tvoria každodennú súčasť mladých ľudí v súčasnej spoločnosti.

Summary

Currently, smoking so widespread society phenomenon that it is necessary to focus on this issue, and especially public education and give greater extent to this than before. The work mostly focuses on problems of smoking of university students, reserarch made in Nitra brings important results and notifications that a really large percentage of young people do not avoid this habit. Although the classic stereotypes that "smokers are bored" or "young people who smoke are strange" is confirmed, cigarettes daily form part of young people in contemporary society.

Chceme počuť ich hlas – kvalitatívny výskum interpretácií školákov ku kvantitatívnym výskumným zisteniam štúdie HBSC

Zuzana BOBEROVÁ ^{*/}

Výchova k zdraviu a podpora zdravia sú zvyčajne orientované na zmeny so zdravím súvisiaceho správania detí a mládeže, s dôrazom na oblasť výživy, užívania alkoholu a tabaku, šikanovanie, ale aj správania v oblasti romantických vzťahov (Sormunen a kol. 2012). Uvedené prístupy, primárne orientované na správanie, však zvyčajne nevytvárajú priestor pre školákov na ich vlastné porozumenie a chápanie, čo vlastne znamená zdravie a zdravý život. Štúdia Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) monitoruje zdravie a so zdravím súvisiace správanie školákov v ich sociálnom kontexte, pričom jej zistenia sú reprezentatívne pre skupinu 11-, 13- a 15-ročných školákov z viac ako 40 štátov severnej pologule (Dankulincová Veselská a kol. 2013). Tieto informácie sú určené pre odborníkov z praxe, učiteľov, rodičov i širokú verejnosť, vrátane školákov samotných (Madarasová Gecková a kol. 2015). Pre ich cielené využitie pri tvorbe a hodnotení stratégií a politik zameraných na podporu zdravého vývinu školákov je potrebné vziať do úvahy a porozumieť vlastným interpretáciám a pohľadom detí a mládeže na otázky o zdraví.

Výskumné štúdie zamerané na skúmanie vlastného porozumenia a vnímania detí a mládeže v oblasti zdravia poukazujú na ich dôležitý význam pri odhaľovaní samotného kontextu zistení, t.j. sociálnych a kultúrnych procesov, v ktorých sú tvore-

^{*/} Zuzana Nováková, Katedra pedagogiky, Filozofická fakulta, UPJŠ Košice.

Andrej Belák, Zuzana Dankulincová Veselská, Daniela Husárová, Andrea Madarasová Gecková – Ústav psychológie zdravia, Lekárska fakulta, UPJŠ Košice.

Tibor Baška, Ústav verejného zdravotníctva, Jesseniova Lekárska fakulta, UK Martin.

né, smerované a formované (Clavering, McLaughlin 2010). Skúmanie tohto druhu, kde deti a mládež nie sú len objektom výskumného poznávania, ale kde ich hlas je postavený do centra výskumného procesu si vyžaduje osobitnú pozornosť z niekoľkých hľadísk. Niektoré zistenia naznačujú, že plánovanie stratégií a akčných plánov ako súčasť národného politického plánovania podpory zdravia nemusí byť práve v súlade s vlastnými predstavami a záujmami detí a mládeže v oblasti zdravia (Percy-Smith, 2007; Spencer 2013; Spencer 2008), pretože v tomto kontexte zastávajú pozíciu tichých hlasov spoločnosti (Crivello, Camfield, Woodhead 2009; Barker, Waller 2003; Fattore, Mason, Watson 2007; Punch 2002). Rovnako s cieľom vyvíjať efektívne intervencie podpory zdravia je kľúčové prehľbovať znalosti o tom, ako „zdravie“ chápu deti a mládež v kontexte ich každodenného života a vytvoriť priestor pre ich skutočnú participáciu a zapojenie do plánovania a spoložhodovania vecí, ktoré sa ich týkajú (Jensen 1997; Simovská 2004; Simovská 2007; Spencer 2013).

Spôsob akým výskumníci nazerajú na výskum s deťmi ovplyvňuje celý výskumný proces od dizajnu, metód, etiky, participácie až po samotnú analýzu. Takýto výskum má svoje odlišnosti od klasického výskumu, ktorý je pod kontrolou a v centre dospelých. Výskum je založený na premise konceptuálnej autonómie detí – majú svoj život, na ktorom im záleží a o ktorom sú dobre informovaní, sú samotnými aktérmi, znalcami a sú schopní hovoriť sami za seba (Fattore, Mason, Watson 2007). Zvyčajne je takýto výskum založený na participatívnych metódach ako participatívny akčný výskum (*PAR – participatory action research*), ktorý nielen umožňuje deťom sebayjadrenie, ale im aj dáva priestor pre plnú participáciu a spoložhodovanie na veciach, ktoré sa ich týkajú (Spencer 2013, Fattore, Mason, Watson 2007). Zároveň sú často využívané aj interaktívne výskumné metódy založené na úlohách ako kreslenie, fotografovanie, denníky, pracovné listy (Mahon a kol. 1996, Crivello, Camfield, Woodhead 2009) ako aj vizuálne a písomné techniky, ktoré umožňujú deťom jednoduchšie sebayjadrenie, dokážu vtiahnuť ich pozornosť do výskumného diania a pomáhajú im cítiť sa vo výskumnom procese prirodzenejšie (Solberg 1996). Autorka Punch (2002) však zdôrazňuje, že výskum s deťmi nespočíva len v otázke vhodnosti metód, ale výskumníci potrebujú byť reflexívni počas celého výskumu a byť si kriticky vedomí viacerých dôvodov prečo výskum s deťmi môže byť rozdielny od výskumu s dospelými participantmi.

Projekt *Chceme počuť ich hlas* si preto kládol za cieľ vytvoriť dostatočný priestor pre aktívnu participáciu školákov na procese interpretácie a distribúcií vybraných zistení štúdie HBSC Slovensko 2013/2014. Zaujímalo nás, (1) aké sú kľúčové významy prezentovaných oblastí pre školákov? (2) aké sú postoje školákov k prezentovaným výsledkom v jednotlivých oblastiach? (3) aké sú odporúčania školákov vzhľadom na súčasný stav prezentovaných oblastí?

Sledovali sme tiež nové témy a obsahové významy, ktoré sa môžu počas výskumu objaviť. Vybrané výroky detí, získané počas stretnutí, boli následne aj vložené do *Národnej správy o zdraví a so zdravím súvisiacom správaní 11, 13- a 15-ročných školákov*, ktorej výsledky a zistenia boli prezentované na Ministerstve zdravotníctva Slovenskej republiky a distribuované rôznym zástupcom a reprezentantom rezortných úsekov školstva a zdravotníctva.

Aplikačnou rovinou projektu je jeho metodické spracovanie, ktoré môže slúžiť ako inšpirácia pri realizovaní školskej výchovy k zdraviu so zameraním na vlastné porozumenie a význam zovšeobecnených údajov z výskumu.

Výskumná vzorka

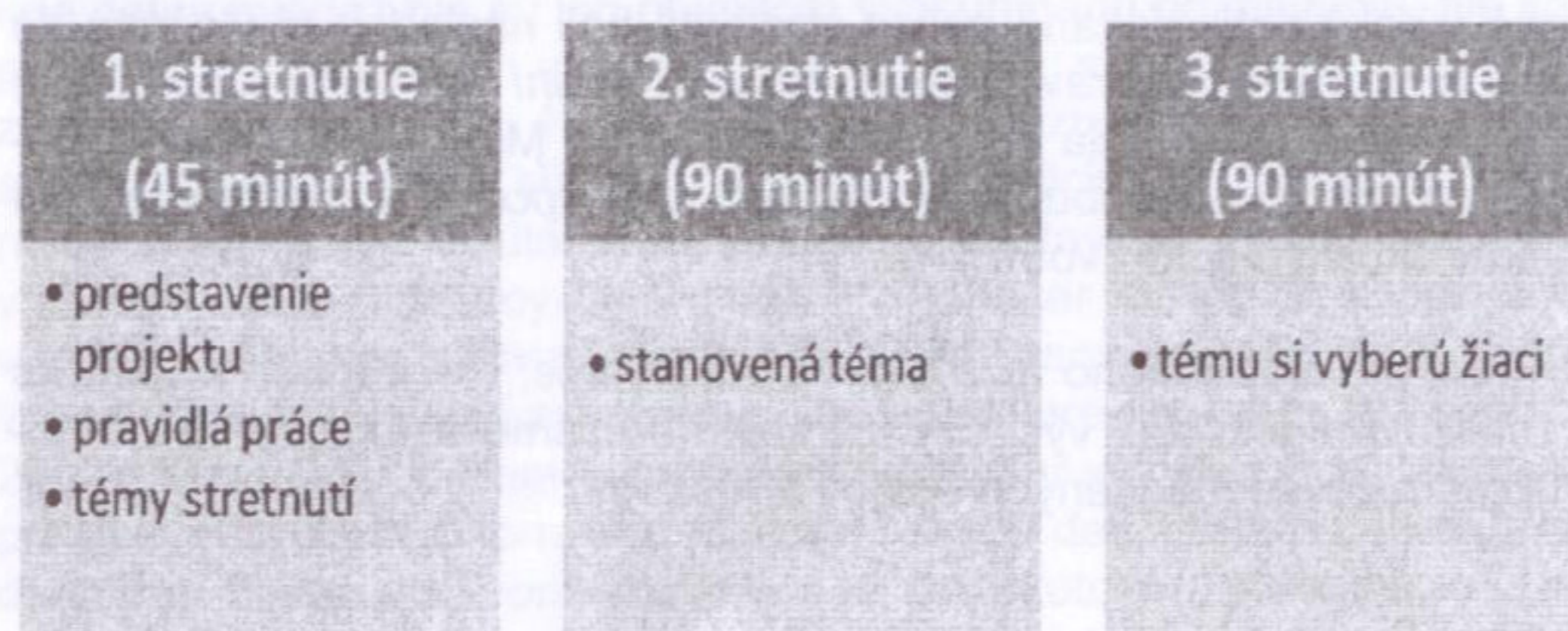
Zamerali sme sa na cieľovú populáciu HBSC štúdie, teda 11, 13- a 15-ročných školákov a plánovali sme osloviť aspoň 150 školákov. Oslovených bolo päť základných škôl z väčších i menších sídiel (Košice, Rožňava, Martin, Imeľ, Veľký Folkmar). V každej škole bola vybraná jedna trieda z 5. ročníka a 7. ročníka a jedna trieda z 9. ročníka, teda školáci vo veku 11 až 15 rokov. V spolupráci so školami boli oslovení rodičia a po získaní ich informovaného súhlasu boli oslovené deti. Pre školy, rodičov i deti sme pripravili informačný leták. Účasť školákov bola dobrovoľná a záznamové hárky boli anonymné. Projekt bol schválený Etickou komisiou Lekárskej fakulty UPJŠ v Košiciach. S účasťou na výskume súhlasilo 127 školákov, zúčastnilo sa ho 124 školákov. Popis vzorky uvádzame v tabuľke 1.

Tabuľka 3: Popis vzorky

	Chlapci	Dievčatá
5. ročník	38	28
7. ročník	21	21
9. ročník	8	8

Bolo vytvorených osem pracovných skupín spolužiakov jednej triedy (od 8 do 23 školákov). Každá pracovná skupina sa zúčastnila v priebehu mesiaca troch stretnutí (obrázok 1) a pracovala rovnakým postupom.

Obrázok 1: Štruktúra stretnutí projektu Chceme počuť ich hlas

Postup

Prvé stretnutie bolo zamerané na predstavenie projektu, cieľov a význam projektu. Na stretnutí bola stručne predstavená HBSC štúdia a jej oblasti výskumu. Školáci boli informovaní o pravidlách práce počas stretnutí a stanovili si vlastné pravidlá skupiny. Zároveň si vybrali tematickú oblasť tretieho stretnutia. **Druhé a tretie stretnutie** bolo tematicky zamerané a základom stretnutia bol pracovný list a skupinová diskusia. Tematická oblasť druhého stretnutia bola určená výskumným tímom. Tematickú oblasť **tretieho stretnutia** si vybrali žiaci sami. Tematicky zamerané stretnutia boli rozdelené na dva bloky po 45 minút. **Prvý blok** bol orientovaný na obsahové zameranie oblasti, ktorá je predmetom stretnutia. **Druhý blok** bol orientovaný na konkrétne výskumné zistenia a grafy v danej obsahovej oblasti.

Metodika

Dizajn výskumu bol založený na kvalitatívnom prístupe využitím elicitácie formou pripravených pracovných listov a iniciačných otvorených otázok. Namiesto klasickej metódy rozhovoru, kde sa deti môžu cítiť pod tlakom odpovedať relatívne rýchlo a „správnym spôsobom“ (Crivello, Camfield, Woodhead 2009), sme použili metódu založenú na úlohách, pracovný list. Interakcia výskumu sa tak presunula medzi deti a papier a ostala primárne v rámci pracovných skupín detí, až následne bola v rovine rozhovoru detí a výskumných pracovníkov. Tento prístup umožňuje budovať lepší vzťah a dôveru detí vo výskume, súčasne je možné získať väčšie množstvo dát a relatívne rýchlejšie ako len použitím rozhovoru alebo pozorovania (Punch 2002).

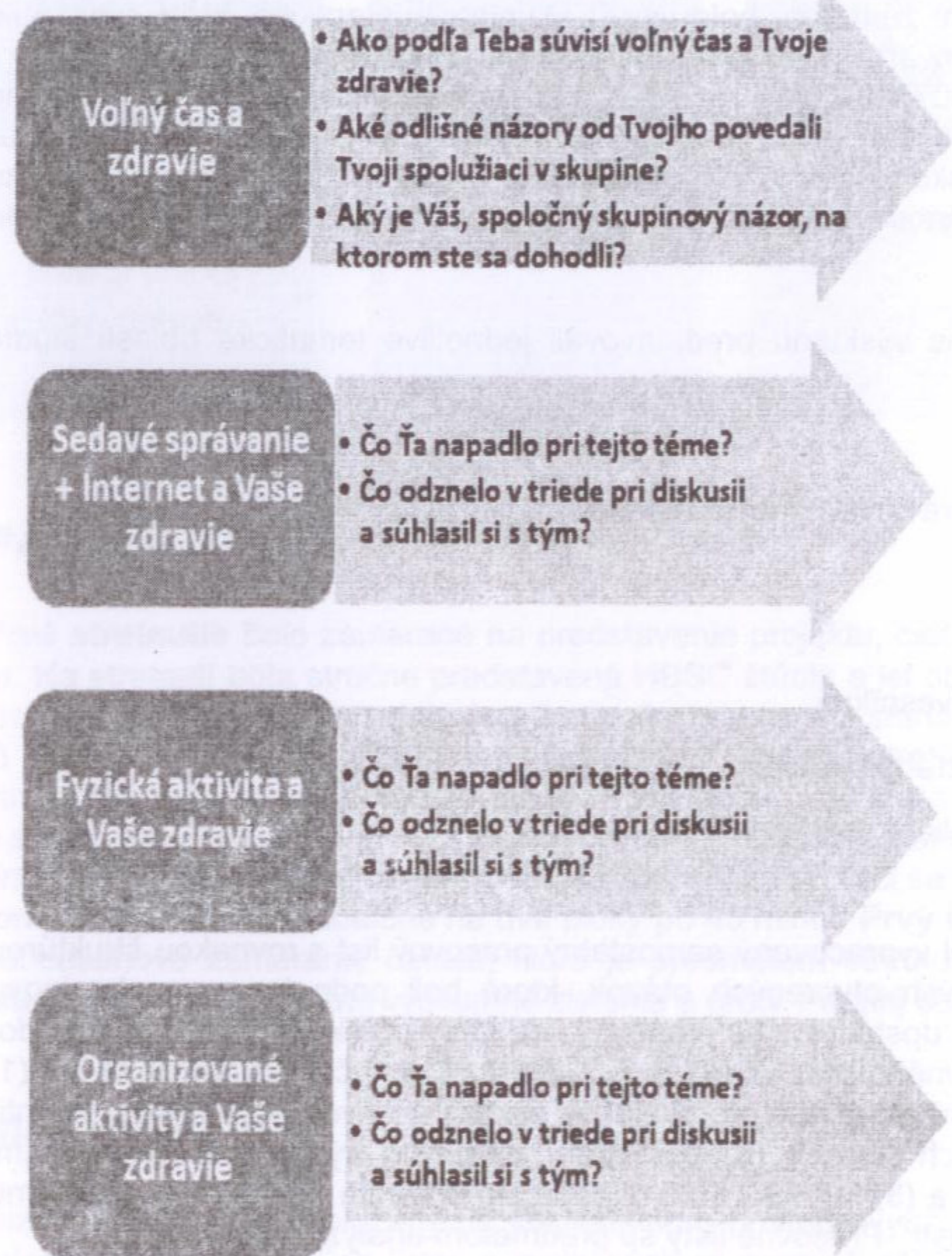
Pracovný list umožnil zaznamenať najprv individuálne odpovede a vlastné vnímanie žiakov na prezentované témy a otázky a následne bol podkladom pre skupinovú diskusiu. Naším zámerom bolo využiť skupinové interakcie, ktoré umožňujú respondentom objavovať a objasňovať individuálne a skupinové perspektívy (Tong, Sainsbury, Craig 2007). Každá pracovná skupina mala moderátora, pomocného moderátora a tichého pozorovateľa (Švaříček, Šeďová a kol. 2007), ktorý zaznamenával poradie diskutujúcich a všetky verbálne aj neverbálne prejavy, prípadne iné podstatné skutočnosti, ktoré plánujeme využiť pre analýzu získaných dát (Kidd – Perhshal 2007).

Tematické zameranie výskumu predstavovali jednotlivé tematické oblasti štúdie HBSC 2013/2014:

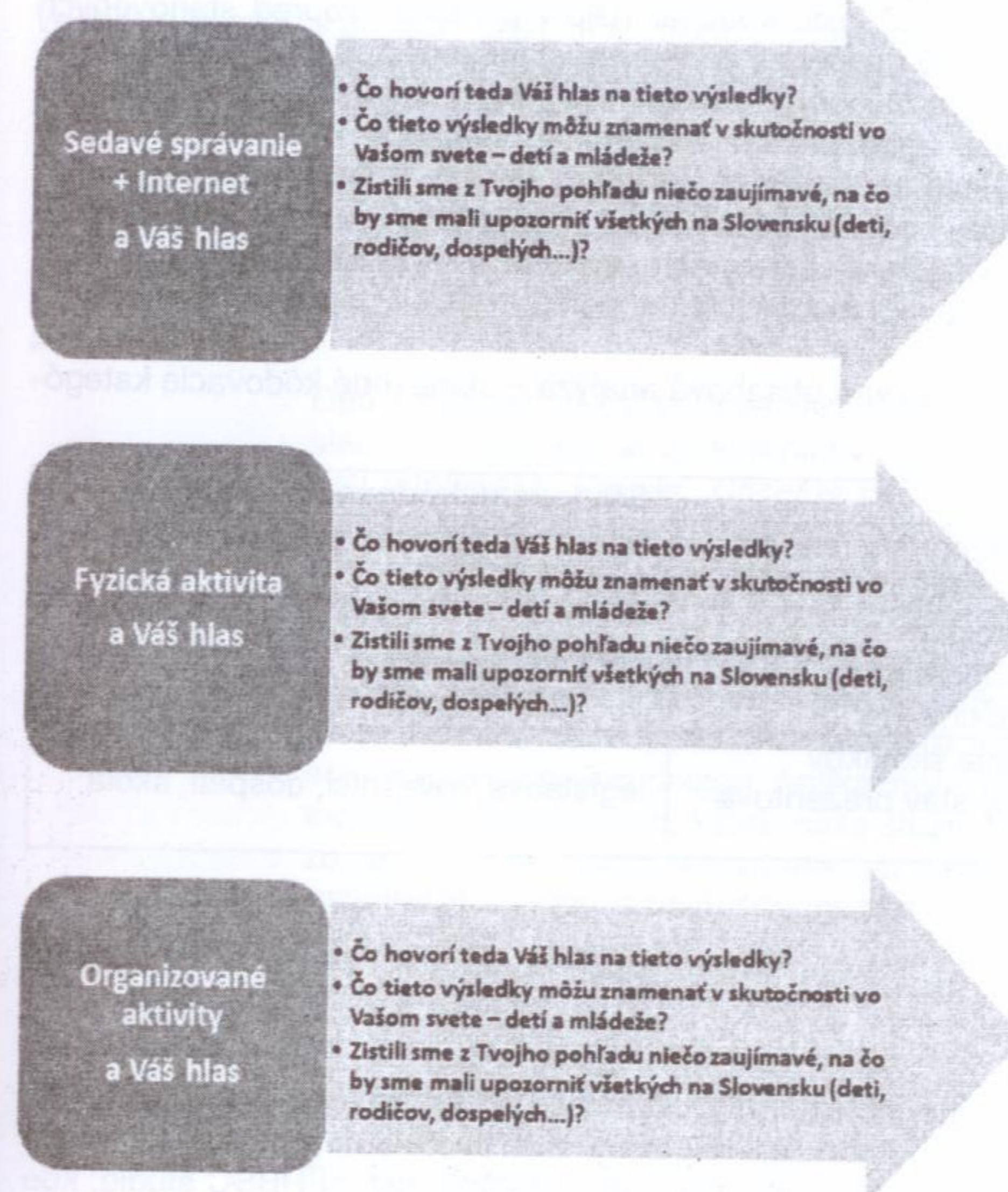
1. Zdravie
2. Rizikové správanie – tabak, alkohol
3. Výživa
4. Voľný čas
5. Vzťahy s rovesníkmi
6. Rodina a vzťahy s rodičmi
7. Škola, učitelia, spolužiaci

Pre každú oblasť bol vypracovaný samostatný pracovný list s rovnakou štruktúrou na základe iniciačných otvorených otázok, ktoré boli podnetom pre skupinovú diskusiu. Každý žiak dostal vlastný pracovný list, ktorý po skončení stretnutia odovzdal. Princíp pracovného listu (obrázok 2, 3, oblasť Voľný čas) je založený na: (1) verbalizácii vlastných významov pre školákov prezentovaných oblastí a ich kvantitatívnych výskumných zistení, (2) porovnaní vlastných významov s rovesníkmi v pracovnej skupine a (3) formulovanie odporúčaní smerom k budúcemu výskumu prezentovaných oblastí. Pracovné listy sú predmetom analýzy dát.

Obrázok 2: Prvá časť pracovného listu pre prvý blok stretnutia, oblasť Voľný čas

Obrázok 3: Druhá časť pracovného listu pre druhý blok stretnutia, oblasť Voľný čas

Analýza

Predmetom analýzy boli výpovede žiakov v pracovných listoch. Získané dáta boli analyzované kvalitatívnou obsahovou analýzou, ktorá sa zameriava na vlastnosti jazyka s dôrazom na obsah alebo kontextové významy textu (Hsieh, Shannon 2005). Cieľom je poskytnúť znalosť a porozumenie skúmaného javu v rámci štúdie. Zvolili sme riadenú obsahovú analýzu (*directed qualitative content analysis*), ktorá vychádza z predchádzajúceho výskumu alebo existujúcej teórie.

Analýza vychádzala zo stanovených výskumných otázok, na základe ktorých sme si vopred stanovili kategórie. Analýza začala čítaním výpovedí žiakov, kde boli zvýraznené všetky súvisiace časti textu s výskumnými otázkami. Ďalším krokom bolo všetky zvýraznené časti textu kódovať najprv pomocou vopred stanovených kategórií. Časti textu, ktoré nespádali do vopred stanovených kategórií, boli kódované novými kategóriami. Uvedený postup, kedy zvýraznenie textu predchádza samotnému kódovaniu, zabezpečuje zachytenie všetkých možných výskytov skúmaného javu a zvyšuje spoľahlivosť výsledkov (Hsieh, Shannon 2005). Spoľahlivosť výsledkov analýzy bola tiež ošetrená vykonaním analýzy troch výskumníkov nezávisle na sebe a vzájomné porovnanie výsledkov. V poslednom kroku bola vykonaná abstrakcia výpovedí rovnakých kategórií.

Tabuľka 4: Riadená kvalitatívna obsahová analýza – stanovené kódovacie kategórie

Výskumná otázka	Stanovené kódovacie kategórie
(1) Aké sú kľúčové významy prezentovaných oblastí pre školákov?	vplyv na zdravie, rovesníci, dospelí, škola
(2) Aké sú postoje školákov k prezentovaným výsledkom v jednotlivých oblastiach?	príčiny, následky
(3) Aké sú odporúčania školákov vzhľadom na súčasný stav prezentovaných oblastí?	legislatíva, rovesníci, dospelí, škola

Záver

Deti a mládež sú často objektom výskumov, no je otázka, či ich výsledky a interpretácie výskumníkov odrážajú skutočný svet života detí a mládeže. Projekt *Chceme počuť ich hlas* je zameraný práve na verifikáciu zistení HBSC štúdie, kde samotní školáci generujú vlastné interpretácie výskumných zistení štúdie HBSC. Význam projektu *Chceme počuť ich hlas* tak spočíva v tom, že získané interpretácie pomôžu prehĺbiť porozumenie mechanizmov ovplyvňujúcich rozdiely a zmeny v zdraví a rizikovom správaní školákov. Zároveň budú predstavovať suplementárny prvok vedeckým záverom a poskytnú komparatívny pohľad na generované vedecké interpretácie výskumných zistení v štúdii HBSC. Projekt tak bude zlepšovať transfer poznatkov z vedeckej komunity smerom k širšej verejnosti na základe autentických interpretácií detí a mládeže. Tým sa vytvorí aj predpoklad možného väčšieho dosahu výsledkov realizovanej HBSC štúdie 2013/2014, najmä v rovesníckych častiach populácie s výskumnou vzorkou štúdie HBSC.

Prezentované metodické spracovanie stretnutí projektu zároveň môže slúžiť ako inšpirácia pri uskutočňovaní školskej výchovy k zdraviu s využitím výskumných štatistických dát. Počas stretnutí žiaci pracovali s výsledkami vybraných oblastí vedeckej štúdie v podobe grafov, tabuliek a konkrétnych čísiel. Tak sa vytvoril priestor pre podporu správnosti čítania grafov a štatistický dát, s ktorými sa dnes už bežne školáci stretávajú.

Resumé

Deti a mládež sú často objektom výskumov, je otázka, či ich výsledky a interpretácie výskumníkov odrážajú skutočný svet života detí a mládeže. Projekt *Chceme počuť ich hlas* si preto kládol za cieľ vytvoriť dostatočný priestor pre aktívnu participáciu školákov na procese interpretácie a rozširovania vybraných zistení štúdie HBSC Slovensko 2013/2014. Projekt sa snaží zistiť aké sú kľúčové významy prezentovaných oblastí pre školákov, aké sú postoje školákov k prezentovaným výsledkom v jednotlivých oblastiach a aké sú odporúčania školákov vzhľadom na súčasný stav prezentovaných oblastí. Aplikačnou rovinou projektu je jeho metodické spracovanie, ktoré môže slúžiť ako inšpirácia pri realizovaní školskej výchovy k zdraviu so zameraním na vlastné porozumenie a význam zovšeobecnených údajov z výskumu.

Summary

Children and youth are often an object of the research, but the question is whether the research findings and interpretations of the researchers reflect the real world of children and youth. The project "We want to hear their voice" aimed to create sufficient space for the active participation of school children in the process of interpretation and dissemination of certain findings of the study HBSC Slovakia 2013/2014. The project seeks to address what are the key meanings for schoolchildren of the presented areas; what are the attitudes of schoolchildren to presenting results within certain areas and what are the recommendations of schoolchildren given the current state of the presented areas. The application part of the project is its methodical processing that may present an inspiration for the implementation of school health education with focusing on schoolchildren and their own understanding and own meanings of generalized research data.

Literatúra

- BARKER, J., WELLER, S. 2003. „Is it fun?“ developing children centred research methods“, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 2003. roč. 23, č. 1/2, s. 33 – 58.
- CLAVERING, E. K., MCLAUGHLIN, J. 2010. Children's participation in health research: from objects to agents? *Child: Care, Health and Development*. 2010. roč. 36, s. 603 – 611.
- CRIVELLO, G., CAMFIELD, L., WOODHEAD, M., 2009. „How Can Children Tell Us About Their Wellbeing? Exploring the Potential of Participatory Research Approaches within Young Lives“, *Social Indicators Research*, roč. 90, č. 1, s. 51 – 72.
- DANKULINCOVÁ VESELSKÁ, Z. – MADARÁSOVÁ GECKOVÁ, A.: Štúdia Health Behaviour in School-aged children. *Mládež a spoločnosť*, č. 3 2013.
- FATTORE, T., MASON, J., WATSON, E. 2007. Children's Conceptualisation(s) of Their Well-Being. *Social Indicators Research*, roč. 80, č. 1, s. 5 – 29.
- HSIEH, H., SHANNON, S., 2005. Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, roč. 15, č. 9, s. 1277 – 1288.
- JENSEN, B. B., 1997. A case of two paradigms within health education. In: *Health Education Research*. roč. 12, č. 4, s. 419 – 428.
- KIDD, P., PARSHALL, M., 2000. Getting the focus and the group: enhancing analytical rigor in focus group research. *Qualitative Health Research*, roč. 10, č. 3, s. 293 – 308.
- MADARASOVÁ GECKOVA, A. – DANKULINCOVÁ VESELSKÁ, Z. 2015: Národná správa o zdraví a so zdravím súvisiacom správaní 11-, 13- a 15-ročných školákov na základe prieskumu uskutočneného v roku 2013/2014 v rámci medzinárodného projektu „Health Behaviour in School Aged Children“ (HBSC). WHO: Bratislava, ISBN 978-80-971997-1-5
- MAHON, A. a kol. 1996. „Researching Children: Methods and Ethics.“ *Children & Society*. roč. 10, č. 2, s. 145 – 154.
- PUNCH, S., 2002. Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, roč. 9, č. 3, s. 321 – 341.
- SIMOVSKA, V., 2004. Student participation – simulation or reality? A vignette from the Macedonian network of health promoting schools. In: *Health Education*. roč. 19, č. 2, s. 163 – 173.

SIMOVSKÁ, V., 2007. The changing meanings of participation in school-based health education and health promotion: the participants voices. In: *Health Education Research*. roč. 22, č. 6. s. 864 – 878.

SOLBERG, A., 1996. The Challenge in Child Research: From 'Being' to 'Doing', in (Brannen. J. and M.O. Brien eds): *Children in Families. Research and Policy*. ISBN 0-7507-0476-4

SORMUNEN, M. a kol., 2012. „Process evaluation of an elementary school health learning intervention in Finland“, *Health Education*, roč. 112, č. 3, s. 272 – 291.

PERCY-SMITH, B., 2007. „‘You think you know? ...you have no idea’: youth participation in health policy development“, *Health Education Research*, roč. 22, č. 6, s. 879 – 94.

SPENCER, G., 2013. „Young people's perspectives on health: empowerment, or risk?“, *Health Education*, roč. 113, č. 2, s. 115 – 131.

SPENCER, G., 2008. „Young people's perspectives on health-related risks“, *Educate*, roč. 8, č. 1, s. 15 – 28.

ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. 2007. *Kvalitativní výskum v pedagogických vědách: pravidlá hry*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0

TONG, A., SAINSBURY, P., CRAIG, J., 2007. Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal For Quality In Health Care: Journal Of The International Society For Quality In Health Care/Isqua*, roč. 19, č. 6, s. 349 – 357.